

Stanislava Jarolímková Jan Rosák

OD ANDĚLŮ PO ŽÁROVKY

100 historických zajímavostí

motto

Od andělů po žárovky

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.motto.cz
www.albatrosmedia.cz

motto

Stanislava Jarolímková, Jan Rosák
Od andělů po žárovky – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2020

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

Stanislava Jarolímková Jan Rosák

OD ANDĚLŮ PO ŽÁROVKY

100 historických zajímavostí

Praha 2020

ÚVOD

V této knížce nabízíme sto vstupů vybraných z těch, které jsme během šesti let odvysílali v páteční *Šťastné cestě Jana Rosáka*, jednom z pořadů Českého rozhlasu Dvojka. Vsadili jsme v nich na „neučebnicový“ pohled na historii, takže jsme se snažili přinášet především méně známé zajímavosti, které často nebývá snadné nalistovat nejen v učebnicích, ale ani v encyklopediích. Těšilo a těší nás, že tato setkávání před mikrofonem pro nás byla a jsou příjemně prožitým časem, kdy si povídáme o tom, co nás zajímá. A dvojnásob nás těší, že – soudě podle ohlasu – naše vstupy zajímají často i ty posluchače, kteří ve škole neměli dějepis rádi a „vycházkám“ do minulosti se obvykle vyhýbají.

Knížní podoba vybraných rozhovorů obsahuje – ve srovnání s odvysílanou verzí – delší a podrobnější texty, neboť v rozhlase jsme museli respektovat danou stopáž. Navíc nabízí ilustrace Jiřího Filípka, při jejichž zadávání jsme se řídili zásadou: čím méně známé, tím zajímavější.

Aby bylo zřejmé, že Jan Rosák i já jsme v tomto ohledu naladěni na stejnou strunu, dovolíme si pár slov o našem vztahu k historii.

JR: Já měl historii rád už odmala – na rozdíl od matematiky, ke které postrádám sympatie dodnes. Ovšem měl jsem obrovské štěstí na spo-

lužáka, který si ke mně sedl do lavice a měl zásluhu na tom, že se pro mne stal tento obor velkým koníčkem. Oním spolužákem byl Pepík Žemlička, o kterém se dnes dočítáme: „Profesor PhDr. Josef Žemlička, DrSc., patří k našim předním medievalistům a specializuje se především na dějiny přemyslovského období od 10. do počátku 14. století, vznik měst, středověké osídlení a kolonizaci, počátky a rozmach české šlechty a strukturální proměny středověké společnosti.“ Byl jsem mu vděčný za to, že mě brával s sebou na toulky po hradech, zámcích, tvrzích a místech bývalých bojišť, těšival jsem se na tyto výlety a s chutí jsem sbíral úžasné poznatky „vybočující“ ze školních osnov. A rád přiznávám, že zájem o historii mě dodnes neopustil.

SJ: Dějepis se pro mě stal na základní škole nejoblíbenějším předmětem, ale brzy jsem začala hledat odpovědi na otázky, které mi osnovy „tajily“. Pustila jsem se proto do čtení knih, z nichž jsem si vypisovala všechno, co mě zaujalo. Tím jsem si založila archiv, který v inovované formě používám a doplňuji dodnes a díky němuž mohu nabízet méně známé zajímavosti – od starověkých způsobů zdvihání těžkých balvanů přes „obyčejné“ radosti a strasti slavných osobností až po opravy chybných, či dokonce lživých tvrzení (například o pétépácích). V tom, že jdu správnou cestou, mě utvrdil vzdělaný a zároveň skromný pan profesor František Gel, který (aniž bych se s ním troufala srovnávat) šel stejným směrem. Dodnes se ráda vracím k jeho bravurně napsaným knihám a rozhlasovým pásmům a k nejcennějším „pokladům“ mojí knihovny patří titul, který mi daroval opatřený věnováním.

Stanislava Jarolímková

Jan Rosák

1. ANDĚLÉ – BYTOSTI, KTERÉ BY MUSELY LÉTAT (NEJEN) BŘÍŠKEM VZHŮRU

JR: Každý jistě někdy viděl obraz či sochu okřídleného anděla, ale málokoho napadlo, že malíři a sochaři prý při jejich zobrazování chybovali. Když na chvíli připustíme, že tyto bytosti existují, prozradte nám, za jakých podmínek by mohly kroužit vzduchem?

SJ: Podle anatomů by andělé museli mít především křídla připojená k tělu nikoli v místě lopatek nebo v oblasti ramenních kloubů, nýbrž v místě těžiště trupu, tedy – jak se lidově říká – v kříži.

JR: A to by jim k létání stačilo?

SJ: Kdepak. Andělé by museli navíc létat bříškem vzhůru, aby mohli využívat pomoc výkonných gluteálních (hýžďových) svalů, a neobešli by se – stejně jako ptáci – ani bez odlehčené kostry. Bez těchto dvou podmínek by potřebovali enormně dlouhá křídla a nadměrně vyvinutou svalovinu. Tím by ovšem vzrostla jejich váha, která by bránila vzletnutí.

JR: Je známo, proč si vlastně lidé anděly vymysleli?

SJ: Podle psychologů za to mohlo jedno velké, pochopitelné – byť možná podvědomé – přání našich prapředků, aby se nikoho a ničeho nebáli,

zdořávali všechny překážky a mohli poletovat svobodně a bez zábran vzduchem. Protože se jim nic z toho však nevedlo, nezbylo jim, než aby si takto obdařené bytosti vymysleli a věřili, že jim, lidem, budou naslouchat, pomáhat, poskytovat ochranu a zprostředkovávat spojení s často příliš přísnými až necitelnými bohy.

Anděl s křídly v místě těžiště těla

JR: Proč myslíte, že i dnes lidé věří na existenci andělů?

SJ: Dnes v ni lidé sice věří méně než v minulosti, ale tato víra přetrvává. Podle psychologů je tomu tak proto, že ani seberychlejší pokrok

dodnes nezbavil člověka některých problémů a i nadále ho za jistých okolností provázejí pocity strachu a bezmoci. A je-li takto zahrán do kouta, bývá člověk 21. století – stejně jako starověký lovec mamutů či středověký pekař – ochoten uvěřit snad čemukoliv. Proč by se tedy neobracel k tvorům, kteří jsou podle něj dokonalejší než on, a navíc jsou láskyplní a nabízejí pomoc? Navíc jde o to, že víra v cosi dobrého může dotyčného člověka zklidnit a dát mu jistotu, že vše dobře dopadne.

JR: A ještě by mě zajímalo, zda andělská křídla byla inspirována třeba křídly orlů?

SJ: Nejčastěji šlo skutečně o tyto velké a vznešené opeřence a také o labutě, ale někdy prý byla předobrazem křídla „obyčejných“ husí.

2. APRÍL – DEN, KTERÝ VYPRODAL I PUNČOCHY

JR: Od čeho pochází název onoho málem celosvětového „dne žertování“?

SJ: Je odvozen od latinského slova *aperire*, tedy *otevírat*, čímž je míněno otevírání pupat, potažmo přírody, neboli přicházení jara. Toto roční období bývalo považováno za zázrak a důkaz pokračování života, a proto vzbuzovalo v lidech velkou radost a chuť skotačit i žertovat.

JR: Většinou se při podobných příležitostech říkává „už staří Římané...“, takže mě zajímá, zda tyto aprílové hrátky provozovali i obyvatelé starověkého Říma?

SJ: Provozovali, ale spojovali tento den nikoli s vítáním jara, nýbrž se změnou kalendáře provedenou v roce 46 př. n. l. Gaiem Juliem Caesarem, při níž se onen dubnový den stal prvním dnem římského kalendářního roku. I tak ho však vítali s úsměvy a dárky.

JR: A jak vypadal apríl v minulosti u nás?

SJ: Poprvé se zřejmě slavil v Praze roku 1690, ale podrobnosti se mi podařilo získat až o aprílech odehrávajících se v 18. století. Tehdy se prý lidé obdarovávali takovými dárky jako vrabec v krabici (který pochopi-

telně při nadzdvižení víka okamžitě uletěl) nebo posílali jeden druhého pro zaječí peří, ohýbák na cihly, vtipné semínko, obecní nůžky, hodi-nářskou motyku, kohoutovo vejce, rovnák zatáček, mezery do žebříku či muší sádlo. Dodnes si pamatují, že mě jako malou holčičku uvedl na apríl do rozpaků jeden prodavač otázkou, jestli chci sodovku s bub-linkami kulatými, či čtverhrannými.

JR: Jsme prostě vtipný národ! Ale aprílové zvyklosti a legrácky vznikaly v novověku jistě i v zahraničí...

SJ: Pochopitelně. V některých zemích se lidé onoho dne scházeli u dobrého jídla a pití a ukončovali stará nepřátelství nebo se obdarovávali zvířaty, která kladli v košíku na práh toho druhého. Novějšího data byla třeba akce londýnského deníku *Evening Star*, jenž pozval čtenáře na aprílovou výstavu oslů, která se měla konat 1. dubna roku 1846. A někdy koncem 19. století vyšel v řadě evropských novin v první dubnový den inzerát nabízející třeba semínka zelí velkého jako strom, které se prý podařilo vypěstovat na Novém Zélandu. Redakce je ochotně rozesílala zájemcům v obálkách, které však obsahovaly semena „obyčejné“ dýně.

JR: A apríl určitě slavila i televize...

SJ: Slavila a evidentně vynalézavě. Například 1. dubna roku 1957 odvysílala britská BBC v programu *Panorama* reportáž o nadprůměrné sklizni špaget ve Švýcarsku, která byla následkem vyhubení mola špagetového – a diváci si houfně psali o sazenice špagetovníku.

JR: Jeden slavný apríl se prý týkal i televizních přijímačů.

SJ: S tímto nápadem vyrukovala roku 1962 švédská – tehdy ještě černo-bíle vysílající – televize. Na obrazovce se 1. dubna objevil vážně se tvářící programový ředitel a předvedl, jak si mohou diváci snadno a rychle přeměnit černobílou televizi na barevnou: stačí prý přes ni přetáhnout nylonovou punčochu. I tomu lidé ochotně uvěřili a okamžitě skupili punčochové zboží.

3. ARNOŠT Z PARDUBIC – DUCHOVNÍ, JEHOŽ PŘÁTELSTVÍ BYLO DAREM

JR: Tento významný muž české historie je mi blízký, protože jsem se s ním setkával celých dvanáct sezon v roli Štěpána, vévody bavorského, v *Noci na Karlštejně*, kterou jsme hráli s poloprofesionálním souborem Dobřichovické divadelní společnosti. Na úvod se zeptám, kdy se Arnošt poprvé setkal se svými lucemburskými královskými zaměstnavateli – Janem a Karlem?

SJ: K tomu došlo roku 1333 v Itálii a již tehdy se lucemburští panovníci shodli na tom, že právě tento vzdělanec by se mohl stát novým pražským biskupem. Na biskupský stolec usedl roku 1343, ale již o rok dříve ho Jan vyslal coby svého emisara za papežem Klementem VI. do Avignonu, aby zahájil oficiální jednání o zřízení pražského arcibiskupství, které mělo zvýšit prestiž Českého království. Arnošt uspěl, a právem si mohl 21. listopadu 1344 předsednout ze stolce biskupského na stolec arcibiskupský, a to v bazilice sv. Víta v areálu Pražského hradu.

JR: Co bylo jeho prvním úkolem v této nové funkci?

SJ: Po skončení onoho slavnostního listopadového ceremoniálu zamířil novořečený arcibiskup s králem Janem Lucemburským a jeho syny –

Karlem a Janem Jindřichem – k výkopu připravenému kousek od baziliky. Všichni s vědomím významu té chvíle sestoupili na dno a – jak praví staré listiny – „položili s úctou a zbožností, jaká náleží, první kámen pro stavbu nové katedrály“. Z dalších Arnoštových aktivit si můžeme uvést to, že zval z ciziny do Prahy vhodné profesory a studenty na Univerzitu Karlovu a souhlasil s vyhlášením mimořádné daně pro vyšší duchovenstvo, z které byly zakoupeny – kromě prvního sídla školy – i venkovské statky a vesnice, z jejichž výnosu byly hrazeny platy profesorů.

JR: Pokud vím, Arnošt z Pardubic se stal jak rádcem Jana Lucemburského, tak Karla?

SJ: Ano, ovšem nutno dodat, že v této funkci byl Arnošt spokojenější v Karlových službách, neboť oba byli naladěni takříkajíc na stejnou strunu. Není prý někdy snadné odlišit, který z nich jako první vyslovil nějaký názor či návrh.

JR: Víte o něčem, v čem se ti dva shodli, i když se o tom v Arnoštových životopisech obvykle nepíše?

SJ: Šlo o nepravost v církvi a o kritický pohled na tehdejšího papeže Klementa VI. Karel ho znal z doby, kdy jako chlapec žil ve Francii u svého královského strýce (manžela sestry Jana Lucemburského), a věděl, že je to muž vzdělaný, ale i lstivý, nevede asketický život a jeho hlavní zájem patří bohatství, a nikoli věřícím. A takovéto pokřivené priority rozšířené mezi církevními činiteli se nelíbily ani Arnoštovi.

JR: Co konkrétně Arnoštu z Pardubic nejvíce vadilo?

SJ: Duchovním v Českém království vytýkal, že si mnohdy pořizovali několik církevních úřadů a že péči o věřící přenechávali lidem, které si k tomu najímali, zatímco oni takto ušetřený čas využívali ke světským radovánkám. A zřejmě právě pod Arnoštovým vlivem držel Karel ochrannou ruku nad těmi duchovními, kteří zmíněné církevní nešvary kritizovali.

JR: Zajímalo by mě, jak to, že Karel IV. se přesto obrátil se žádostí o zřízení pražského arcibiskupství na papeže Klementa VI., kterého – jak jsme si řekli – kritizoval?

SJ: Karel chtěl zřídit pražské arcibiskupství v zájmu zvýšení prestiže Českého království za každou cenu, a to co nejdříve, takže mu nic jiného nezbývalo. Navíc již tehdy věděl, že coby panovník musí být schopen domluvit se i s lidmi, s jejichž názory a chováním nesouhlasil.

4. BARNUMSKÁ REKLAMA – DÍLO MISTRA SVÉHO OBORU

JR: Víím, že se tím míní nadstandardně nadnesená reklama, ale myslím si, že ji už dávno „přebila“ dnešní reklamní záplava, která se na nás valí zejména z televizní obrazovky. Přesto mě zajímají méně známé informace o muži, který s ní v 19. století přišel.

SJ: Taylor Barnum žil v letech 1810–1891, a protože vyrůstal se čtyřmi sourozenci v rodině zažívající permanentní existenční problémy, začal již jako devítiletý čile podnikat – a to tak, že například o přestávkách mezi cvičením naléval vojákům třešňovici ředěnou svččenou vodou. Když mu nečekaně zemřel otec, stal se v patnácti letech živitelem rodiny a postupně se připravoval na svoji budoucí kariéru. Ta začala tím, že nastoupil v sousední vesnici jako příručí koloniálu, jehož sklady dokázal pomocí šikovné reklamy zbavit všech ležáků. Roku 1831 však pověřil obchodování na hřebík a rozhodl se hrát takříkajíc „první ligu“.

JR: Takže přestal být pouze malým podvodníčkem a hodlal rozvíjet svůj talent v těžší váze. Kdy s tím začal?

SJ: Roku 1834, když se usadil v New Yorku a koupil za tisíc dolarů otrokyni, o níž tvrdil, že byla kojnou a vychovatelkou George Washingtona, narozeného roku 1732. Začal ji v New Yorku (a později i v dalších

amerických městech) za poplatek ukazovat divákům, a protože kouřila dýmku, plynulo mu díky ní do kapsy kromě vstupného i všimné od výrobců kuřáckých potřeb a zpracovatelů tabáku. Poté, co roku 1836 černoška zemřela a lékař při pitvě zjistil, že jí nebylo ani osmdesát let, Barnum nad jeho sdělením jen pokrčil rameny.

JR: Předpokládám, že podobných kousků vymyslel více...

SJ: Samozřejmě. Tak třeba roku 1841 koupil téměř na dluh za patnáct tisíc dolarů Americké muzeum na Broadwayi a první lednový den následujícího roku v něm zpřístupnil svoji „sbírku“ kuriozit. V ní byli k vidění žonglující tuleni, cvičené blechy, trpaslíci, vousaté ženy, opičí muž, obři, albíni, liliputáni a také mumie mořské panny, kterou – jak hlásal v reklamní kampani – ulovili japonští rybáři u Fidži. Nás příliš nepřekvapí, že mumie mořské panny byla zhotovena v jedné nedaleké dílně.

JR: Dokázal se tento talentovaný muž vyrovnat i s problémy, které nutně musely jeho aktivity alespoň občas provázet?

SJ: On měl štěstí v tom, že byl člověkem nezdolným. Dokazuje to příběh slona Jumba, jehož Barnum odkoupil od londýnské zoologické zahrady. Odvezl ho do Ameriky, samozřejmě jak jinak než za pozornosti podplacených britských novinářů. New Yorkem byl sloní krasavec vezen v kleci tažené šestnáctispřežím a brzy začal vydělávat tím, že například pil whisky, kouřil asi tři čtvrtě metru dlouhé doutníky a vozil děti. Když zvíře roku 1885 nepřežilo srážku s vlakem, zdálo se, že sloní pramen vyschl. To by ale nesměl být majitelem Barnum. Nechal ho totiž vycpat a pak ho předváděl po celých Spojených státech amerických – samozřejmě za vstupné.

JR: Jak Barnum s vydělanými penězi před smrtí naložil?

SJ: Tento neuvěřitelně činorodý, podnikavý a vynálezavý muž se ještě na smrtelné posteli zajímal o to, kolik vydělalo jeho nejnovější cirkusové představení. Jak naložil se všemi penězi, které vydělal, se mi zjistit nepodařilo. Víím pouze to, že každému svému zaměstnanci odkázal v závěti jeden výtisk svých pamětí.

5. BENEŠOVÁ HANA – DÁMA, JEJÍŽ POHŘEB MĚL ZŮSTAT UTAJEN

JR: O druhém československém prezidentovi, dr. Edvardu Benešovi, toho víme poměrně dost, ale podívejme se třeba na to, kdy a jak se s ním seznámila jeho budoucí manželka.

SJ: Došlo k tomu roku 1899, kdy slečna Anna Vlčková (což bylo její křestní jméno a příjmení za svobodna) přijela z Teplicka do Prahy ke své tetě, u níž žila v domě, kde jistý čas bydlel i vážný a nesmírně pracovitý gymnazista Eduard Beneš (jenž si od roku 1903 říkal Edvard). Roku 1905 se s ním znovu setkala na pařížské Sorbonně a tehdy mezi nimi přeskočila ona příslovečná jiskra. Trochu ji překvapilo, že ji požádal, zda jí může říkat Hano, ale když jí vysvětlil, že s jinou Aničkou prožil nevydařený román, souhlasila a 10. prosince roku 1909 se za něj provdala.

JR: Pokud vím, tak vztah manželů Benešových byl velmi harmonický.

SJ: Podle všeho spolu byli opravdu šťastni. Ještě po čtrnáctiletém manželství ho paní Hana v dopisech oslovovala „Eduško“ a on své dopisy často začínal slovy „Drahá Hančí“. Stála při něm i v dobách zlých a trápilo ji jedině to, že neměli děti.

JR: Zajímalo by mě, proč paní Hana Benešová skončila za 1. světové války ve vězení?

SJ: Než Edvard Beneš odešel v září 1915 do exilu, převedl na ni svůj majetek a nabídl jí rozvod, aby ji ochránil před policií. Ona však rozvod odmítla, takže byla zatčena, protože rakouská policie u ní našla několik kufrů jeho písemností a obvinila ji z předávání zpráv mezi Švýcarskem a pražskou odbojovou organizací Maffie. Ve vídeňském vězení strávila řadu měsíců, ale nikdy si prý ani slůvkem nepostěžovala.

JR: Neměla to ovšem snadné ani po manželově smrti.

SJ: Poté, co Edvard Beneš 3. září 1948 zemřel, žila v ústraní, měla sice k dispozici coby vdova po prezidentovi automobil s řidičem a pobírala důchod ve výši 5 000 Kč, ale státní bezpečnost ji sledovala na každém kroku.

JR: Četl jsem, že problémy byly i s jejím pohřbem.

SJ: Zpráva o její smrti směla být v tisku zveřejněna až po pohřbu, jehož datum se tajilo. Přesto se 7. prosince roku 1974 ve 14 hodin 30 minut sešlo v pražském strašnickém krematoriu mnoho lidí a smuteční obřad se stal tichou protikomunistickou manifestací – ačkoli se pohřbu zúčastnili i příslušníci Státní bezpečnosti. U její rakve stáli čestnou stráž legionáři, po církevním obřadu jí zpíval Eduard Haken a údajně i Dana Medřická. Lidé přidali i hymnu, kterou se snažily na pokyn estébáků přehlušit varhany.

6. BERLÍNSKÁ ZEDĚ – HRANICE VYBAVENÁ NEJEN AUTOMATICKÝMI SAMOSTŘÍLY

JR: Řeč bude o hranici dělící Berlín na západní a východní část. Ale hranice mezi Spolkovou republikou Německo a takzvanou Německou demokratickou republikou byla uzavřena mnohem dříve, že ano?

SJ: K tomu došlo roku 1952, jenže mnozí východní Němci přecházeli do západního Německa přes dosud otevřené, respektive nepřilíš střežené hraniční přechody, nacházející se právě v Berlíně. Do srpna 1961 tudy prý opustila NDR šestina jejích obyvatel, včetně osmdesáti pěti příslušníků východoněmeckých bezpečnostních složek.

JR: A kdy začala Berlínská zeď vyrůstat?

SJ: Východoněmečtí politici sice 15. července 1961 dementovali zvěsti o chystaném uzavření této „děravé“ hranice, ale asi o měsíc později ji v noci obsadily ozbrojené složky. Nejprve zde byl instalován osnatý drát, který během dvou let nahradila 3,6 metru vysoká betonová zeď.

JR: Jenže ani to nepomohlo...

SJ: Nepomohlo, a tak byla zeď až do roku 1989 permanentně zdokonalována. V rámci zdokonalování byla na území Východního Berlína vymezena hraniční zóna, obehnaná druhou, možno říci vnitřní zdí.

JR: Té hraniční zóně mezi dvěma zdmi se, myslím, mezi lidmi říkalo „pásmo smrti“?

SJ: Přesně tak – a pojmenování odpovídalo skutečnosti. Podle informací, které jsem získala od ochotných pracovníků Památníku Berlínské zdi, střežily toto pásmo hlídky ze strážních věží vzdálených od sebe asi dvě stě padesát metrů, byly tu dotykové nástrahy, silné světlomety, zařízení na odpalování světlic, signální čidla a minová pole. A roku 1983 přibýly i zátarasy proti automobilům, tvořené ocelovými ježky ze svařených částí kolejnic.

JR: Co je pravdy na tom, že v pásmu smrti sloužili cvičení psi a že tu byly instalovány také automatické samostřily?

SJ: Oboje je pravda. Psi se pohybovali na dlouhých vodítkách zaklesnutých na kladkách a samostřílů zde bylo padesát čtyři tisíc. Vypalovaly skleněné střepiny s ostrými hranami, které spolehlivě zabíjely již na vzdálenost asi pětadvaceti metrů. Samostřily byly odstraněny teprve roku 1984, poté co na veřejnost pronikly fotografie znetvořených ostatků obětí. Minová pole byla zrušena o rok později.

JR: Zajímalo by mě, jestli je pravda, že za zastřelení narušitele dostávali strážci finanční odměny?

SJ: I to je bohužel pravda. Za každý úspěšný zásah dostávali odměnu ve výši sto padesát marek. Práci jim usnadňovalo to, že východní části zdi byly natřeny na bílo, aby siluety uprchlíků byly ostřejší. První člověk zde zemřel po zásahu kulkou v srpnu 1961 a poslední v únoru 1989. Mnozí další zemřeli v důsledku vykrvácení, protože pohraničníci ponechávali zraněné ležet v pásmu smrti bez pomoci dlouhé hodiny.

JR: Všichni máme asi v paměti záběry, jak se zeď začala koncem roku 1989 bourat.

SJ: V listopadu 1989 začali pohraničníci odstraňovat nejprve výzbroj zdi a systematické bourání začalo v červnu roku 1990.

7. BERTILLON ALPHONSE – „OTEC“ METODY IDENTIFIKACE ZLOČINCŮ, KTERÁ SI MNOHO SLÁVY NEUŽILA

JR: Každý, kdo sledoval v televizi seriál *Dobrodružství kriminalistiky*, ví, kdo to byl Alphonse Bertillon. Ale mě by zajímalo, co ho vedlo k tomu, že se začal zabývat světem zločinu?

SJ: Zčásti za to mohl jeho otec, slavný francouzský antropolog, od něhož se dozvídal mnohé z tajů měření lidského těla. A zčásti ho k tomu přivedla jeho nespokojenost s dosavadními metodami identifikace zločinců. On totiž nastoupil roku 1879, tedy ve svých šestadvaceti letech, jako pomocný písař k pařížské policejní prefektuře a jeho úkolem bylo zanášet popis zločinců do jejich evidenčních karet. Bertillon však brzy zjistil, že tyto popisy nikdo nevyužívá, a navíc si uvědomil, že ony zápisky byly vlastně k ničemu, neboť stačilo, když si zločinec třeba obarvil vlasy, oholil se či si naopak nechal narůst vousy, případně ztloustl.

JR: Proč Bertillon vsadil na měření některých částí těla?

SJ: Vyšel z otcových antropologických znalostí a uvědomil si, že jediné, co dospělý člověk nedokáže sám na sobě změnit, jsou některé rozměry jeho těla. A to ho přivedlo na myšlenku zavést kartotéky zločinců, založené právě na těchto rozměrech. Doufal, že takto bude policie

úspěšnější, a jeho víru nepodkopalo ani to, že zpočátku věřil této novince pouze on a jeho otec. Naštěstí dostal od policie vymezenou zkušební dobu, během níž mohl metodu zkoušet na podezřelých zločincích.

JR: A které části těla tedy Bertillon měřil?

SJ: Šlo o jedenáct měření, čímž se matematická pravděpodobnost výskytu dvou jedinců se stejnými parametry snížila na poměr jedna ku více než čtyřem milionům. Měřil výšku těla vestoje a vsedě, rozpětí paží, délku a šířku hlavy, délku a šířku pravého ucha, délku prostředníku, prsteníku a předloktí levé ruky a délku levého chodidla. Tento „mluvicí obraz“ byl na svoji dobu, tedy na druhou polovinu 19. století, skutečně nejdokonalejší formou popisu osob a využíval se zejména u recidivistů, kteří již v minulosti měření prošli a při svém opětovném zatčení udávali falešná jména.

JR: Zřejmě se mu podařilo přesvědčit v oné zkušební době policii o tom, co jeho metoda dokáže.

SJ: Tehdy mu pomohl případ „Dupont“, což prý bylo jméno ve Francii stejně časté jako náš Novák. Bertillon dostal 20. února roku 1883 (devět dní před koncem zkušební lhůty) za úkol přeměřit v pořadí už šestého údajného Duponta. Tentokrát ho ale čekalo velké překvapení. Zatímco u pěti podezřelých se ukázalo pouze to, že si změnili svá příjmení, ten šestý si je sice změnil také, ale u něj Bertillon zjistil, že výsledky oněch jedenácti měření jsou stejné jako u muže, jehož měřil koncem minulého roku.

JR: Takže uspěl...

SJ: Jednoznačně. Za onen rok usvědčil asi padesát dalších zločinců, a navíc k uvedeným identifikačním prvkům přidával například nově i barvu očí či různé tvary nosů: sledoval, zda má hřbet nosu tvar písmene „S“, nebo je zploštělý, zda je nos vybavený silným chřípím a podobně.

JR: A kdy začala jeho metodu používat celá policie?

SJ: Ta s celoplošným zavedením bertillonáže příliš nespěchala, a tak teprve o pět let později začali policisté při svých pochůzkách nosit svazky kartiček s oněmi Bertillonovými údaji. Jenže brzy nato zavedli Britové svůj identifikační systém založený na daktyloskopii, a když byly otisky prstů připuštěny jako důkaz v trestním řízení, znamenalo to konec slávy metody Alphonse Bertillona.

8. BLECHY – SKOKANKY, Z NICHŽ POUZE SAMIČKY HRÁLY KOPANOU

JR: Nebudeme si doufám povídat o moru, který blechy šířily, že ne?

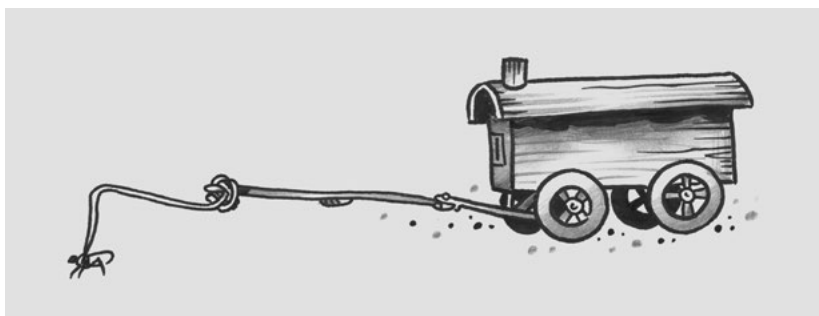
SJ: Ne, nebojte – bude to spíše úsměvné povídání. Začnu tím, že prablechý prý zpočátku zřejmě létaly, ale postupně si začaly místo křídel „přestovat“ silný zadní pár nohou s velmi vyvinutými kyčlemi a zadními stehny, aby si mohly doskočit do nového „bytečku“ a drápky se v něm pevně zachytit. Tyto jejich zadní končetiny jsou samozřejmě menší než u překážkových koní, ale jsou prý relativně svalnatější.

JR: A jak vysoko dokážou blechy vyskočit?

SJ: Podle některých pramenů až do výšky odpovídající stopadesátinásobku své výšky a blechy kočičí prý vyskočí až do třináctinásobku své výšky. Bez odpočinku si údajně mohou takto povyskočit až desettisíckrát za sebou.

JR: Kolik by musel skákat do výšky člověk, aby se jim vyrovnal?

SJ: Asi dvě stě metrů, ale neměl by jistotu, že na zem dopadne bez následků jako ony, protože jde o přetížení srovnatelné s tím, jemuž je vystaven řidič po nárazu do zdi při rychlosti několika set kilometrů v hodině.

Blecha zapřažená do vozíku

JR: Dnes už asi málokdo ví, že existovaly i bleší cirkusy, ale kdysi to bývala velká atrakce. Zajímalo by mě, jak majitelé bleších cirkusů své malé umělce vlastně cvičili?

SJ: Tady si vás dovolím maličko poopravit, protože zásadně prý šlo o umělkyně; bleší kluci jsou totiž údajně neohrabaní a snad i líní. Jinak odpověď na vaši otázku zní: využívali jejich přirozenosti. Například když měly hrát kopianou, cvičitel natřel malý míček kafrem, který blechy nesnášejí, a proto se snažily, aby se ho co nejdříve zbavily. Byly také zapřahány do vozíku, který býval mnohonásobně těžší než ony. S tímto povozem měly přejet scénu, což se dařilo snadno díky jejich snaze dostat se co nejdříve do míst, kde je tma.

9. BRAILLOVO PÍSMO – DAR, KTERÝ NEPŘIŠEL Z NEBE

JR: Co je známo o muži, který toto písmo takříkajíc lidstvu daroval?

SJ: Francouz Louis Braille, narozený roku 1809, oslepl jako malý, protože si poranil v otcově sedlářské dílně oko šídlem. Byl odvezen na operaci, ale do rány se dostala infekce, která napadla i druhé oko, on byl dlouho v agónii a bohužel do dvou let přišel o zrak.

JR: Jak nesl svoje postižení?

SJ: Díky své optimistické povaze se s ním srovnal celkem brzy, býval veselý, lidé ho měli rádi a on měl rád je i život. Pomohla mu samozřejmě i podpora ze strany milujících rodičů. Začal také chodit do vesnické školy, ale obrovským přínosem pro něj bylo, že se dostal v deseti letech na pařížský Královský institut pro nevidomou mládež.

JR: Jak probíhala tamní výuka, když ještě nebylo známo slepecké písmo?

SJ: Žáci institutu měli k dispozici pouze „čtení“ běžného písma, které mělo písmena vytlačena či vyrytá do tvrdého papíru, ale knih s takto upraveným písmem bylo žalostně málo. Ředitel školy si byl vědom

toho, že to není ideální, a sám se snažil vyvinout vhodnější systém, ale zřejmě tušil, že ani ten není zcela dokonalý.

JR: Obvykle se dočítáme, že Braille vyvinul vlastní slepecké písmo. Vymyslel ale opravdu něco zcela nového?

SJ: Pokud vím, tak navázal na práci kapitána Charlese Barbiera, jenž měl v institutu roku 1820 přednášku o svém bodovém písmu, které vytvořil pro vojáky, aby mohli číst hmatem i za tmy. Armáda sice jeho novinku odmítla jako nezajímavou, ale jedenáctiletého nevidomého studentíka zaujala. Zkoušel ji využívat, ovšem brzy zjistil, že na vojenském bodovém písmu je znát, že je nevytvořil nevidomý člověk. Kapitánovo písmo totiž bylo dvanáctibodové, a proto bylo pro nevidomé na čtení příliš složité. Braille se snažil Barbierovi vysvětlit, co by se mělo na jeho písmu změnit, ale ten jakékoliv změny odmítl.

JR: Takže, aniž bychom Louisi Braillovi chtěli ubrat jeho zásluhy, studentík kapitánovo písmo „přešil na míru“ pro nevidomé?

SJ: Ano, je to tak, a teprve toto „přešití“ umožnilo, aby vzniklo ucelené a nevidomým plně vyhovující slepecké písmo. On totiž vsadil na šestibodová písmena, tedy písmena tvořená kombinacemi šesti vyvýšených či vytlačených bodů, a navíc přidal nové znaky pro interpunkční znaménka a číslice.

JR: A v kterém roce přišel Braille s touto novinkou?

SJ: Někdy v roce 1824, tedy ve svých patnácti či šestnácti letech.

JR: A kdy byl vydán první text psaný Braillovým písmem?

SJ: V roce 1827. O rok později přidal Braille i způsob zápisu hudby a v roce 1829 se stal na institutu učitelem a varhaníkem. Tehdy musel překonat období, kdy nový ředitel jeho písmo zakázal a každého, kdo je používal, trestal bitím přes prsty. Nakonec se však dočkal toho, že roku 1844 právě tento ředitel začal naopak jeho písmo protěžovat.

JR: Louis Braille se bohužel nedožil vysokého věku, a pokud vím, zemřel na tuberkulózu, že ano?

SJ: Tato tehdy obávaná a rozšířená nemoc ho skolila roku 1852, kdy mu bylo pouhých třiadvácti let. Budiž mu však přáno, že o dva roky dříve bylo jeho písmo pro nevidomé oficiálně uznáno jako pomůcka pro takto postižené lidi dvěma významnými francouzskými institucemi – akademií a pařížským Královským institutem.

JR: Máte k tomuto tématu ještě nějakou zajímavost?

SJ: Dovolím si připojit jeden svůj zážitek, který pochází z doby, kdy jsem psala reportáž z tiskárny knih pro nevidomé, kde tito lidé tvořili část zaměstnanců. Jeden nevidomý chlapec šel otevřít dveře, kdosi pozdravil a on ho uvítal slovy: „No to jsem rád, že tě zase vidím.“ Připadlo mi to skvělé, protože vím, že lidé s různým postižením se považují za „nevýjimečné“ a odlišující se „pouze“ jistými omezeními, a napsala jsem proto o tomto zážitku krátkou kurzívku. Korektor však ono nejdůležitější slůvko „vidím“ škrtl s odůvodněním, že mu připadá nepatřičné. Jsem proto ráda, že mohu konečně ocitovat onu větu nevidomého chlapce v původním znění.

10. BRAMBORY – POTRAVINA, KTEROU PROPAGOVAL BENJAMIN FRANKLIN I PRUSKÝ KRÁL

JR: Brambory dnes patří neodmyslitelně do našeho jídelníčku, ale nebylo tomu tak vždycky. Takže se zeptám, kde a kdy je lidé začali konzumovat?

SJ: Bylo to v Jižní Americe možná před deseti tisíci lety. Tamní obyvatelé si jich vážili a například Inkové je považovali za dar z nebes, takže uctívali bramborová božstva. Ze sušených hlíz také připravovali nápoj podobný pivu.

JR: Kdy se dostaly brambory do Evropy a podílel se na tom Kryštof Kolumbus?

SJ: Brambory přivezl z Chile do Anglie až ve druhé polovině 16. století pirát Francis Drake. Kolumbus přivezl nikoli brambory, nýbrž – kromě kukuřice či fazolí – batáty, tedy takzvané sladké brambory, což jsou plody povíjnice batátové, patřící do rodiny svlačců.

JR: Jak rychle se Evropané naučili brambory pěstovat?

SJ: Nebylo to ani rychlé, ale ani snadné. Jeden Drakeův přítel, jenž od piráta dostal několik hlíz, je sice vysázal a sklídl, ale kuchaři mu z nich připravili pokrm, který ho velmi zklamal: na talíři ho totiž čeka-

ly nikoli hlízy, nýbrž zelené, semena obsahující bobule osmahnuté na másle a sypané skořicí a cukrem. Do dalších částí Evropy se brambory šířily na přelomu 16. a 17. století, ale především coby okrasná rostlina a léčivá bylina.

JR: A kdy se staly běžnou součástí jídelníčku Evropanů?

SJ: To bylo v jednotlivých částech našeho kontinentu různé. U nás odstartoval konzumaci brambor hladomor, který vypukl roku 1771, ale například Francouzi brambory přijali do svých kuchyní teprve poté, co jim je vřele doporučoval koncem sedmdesátých let 18. století americký diplomat a vynálezce Benjamin Franklin. O jejich rozšíření se přibližně ve stejné době staral i pruský král Fridrich II., ovšem zvolil k tomu nevhodný způsob: na jeho příkaz roznášeli poslové hlízy sedlákům, ale nepřikládali k nim návod na pěstování a kuchyňskou úpravu. A tak lidé s královským dárkem zacházeli třemi způsoby: někteří vesničané sadbu vyhodili, jiní ji vysadili do květinové zahrádky a jen málokdo brambory vypěstoval na poli a snědl jejich správnou část.

JR: A jak se bramborová historie vyvíjela dál?

SJ: Vstoupila do ní plíseň bramborová, která začala řádit v Evropě roku 1845, takže Evropané, kteří si mezitím na brambory zvykli, utíkali před hladomorem do Ameriky. Ta ovšem na tyto plodiny už dávno zapomněla, a když je tam evropští přistěhovalci začali pěstovat, vyvolaly bramborové listy zájem mandelinek, živících se tehdy listy planého lilku.

JR: Aha – tím jsme se dostali k americkému broučimu škůdci, o kterém komunistická propaganda v padesátých letech minulého století hlásala: „Mandelinku na území Československa dopravila letadly americká zpravodajská služba CIA, aby rozvrátila zásobování obyvatelstva!“ Jak to ve skutečnosti bylo s mandelinkami?

SJ: Mandelinky sice tu a tam sondovaly situaci v některých evropských zemích již koncem 19. století a střední Evropu prý navštívily prvně

roku 1936, ale u nás se z nich po druhé světové válce stal – jak správně připomínáte – pruhovaný strašák. Noví komunističtí vládcí totiž poté, co sem mandelinky připluly coby černí pasažéři na obchodních lodích, začali s vážnou tváří tvrdit, že brouky k nám poslali američtí agresori, protože našim zemědělcům záviděli jejich skvělé úspěchy.

11. **BRTNÍCI A VČELAŘI – DODAVATELÉ DOBROTY CENĚNÉ STEJNĚ JAKO SŮL**

JR: Takže nás čeká sladké povídání?

SJ: Přesně tak – vždyť med býval v minulosti hlavním sladidlem, ovšem to platilo pro Evropu, neboť například obyvatelé Přední Asie sladili datlemi.

JR: Víím, že lidé okoukali sběr medu od medvědů brtníků. Kdy to asi bylo?

SJ: Lidé začali napodobovat medvědy brtníky (k nimž patřil i slavný medvídek Pú) možná již před čtrnácti tisíci lety. Vybírali – stejně jako bručouni – sladkou pochoutku z brtí neboli z dutin stromů či skalních škvír, které si zvolily za svá obydlí divoké včely. Nejprve lidé navštěvovali pouze brtě, které včely opustily, ale postupně se odvažovali loupit i v dutinách a škvírách dosud obydlených.

JR: A kdy se naši předkové začali o včely sami starat neboli kdy začali včelařit?

SJ: K tomu docházelo v jednotlivých evropských zemích v různou dobu. Všude ovšem platilo, že nejprve lidé pečovali o včely tím, že na zimu ucpávali brtě drny, jilem či kusem dřeva, aby jejich obyvatelky nepo-